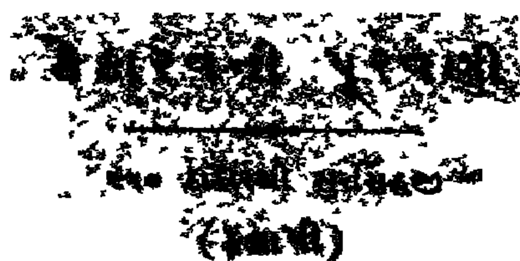

કેકારવની પૂરવણી

કર્તા-કલાપી

લાઠીના સ્વ૦ ઠાકોર સાહેબ

સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહિલ

પ્રકાશક

રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા

વિ સ ૧૯૭૯ ઈ સ ૧૯૨૩

કીંમત આઠ આના

પ્રકાશક રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા, ગુસાપારેખની પોળ,
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૨૦૦૦

મુદ્રક ચીમનલાલ ઇશ્વરલાલ મ્હેતા
મુદ્રણસ્થાન વસંત મુદ્રણાલય રાયપુર શામળાની પોળ પાસે અમદાવાદ.

સ્વ૦ કલાપીને શ્રદ્ધાંજલિ

૧

જોયો તને પ્રથમ મે તુજ કાવ્ય માહે-
દર્દેદિલી ભર તને પરખી લીધો મે
જોયો પરંતુ તુજ રાજવી દેહ માહે,
ત્યારે દીઠો વદનની ઝલકે તને મે !

૨

જે ભાવ તુજ નયનો થકી નિઝર્યા તે-
આંસુ રૂપે ન નિરખેલ કદી ય ચ્હેરે :
ત્યાં તો દીઠી અજબ કૈં સુરખી ખીલેલી-
ને ત્યાં જ તુજ કવિતા કંઇ મે ઝીલેલી !

૩

ઝંખ્યે ન, તે કવિતણા વદને રસાત્મા–
    આરાધતો મુજ સદા ય અધીન આત્મા !
તારૂ હતું જીવિત માત્ર જ એક કાવ્ય–
    તે દૃશ્યને કયમ ગણુ કદિ કોઇ શ્રાવ્ય ?

૪

મારે ન દર્દ દિલનું તુજશુ વહેતુ
    ત્હો યે ગમે કરુણતા મુજને ય એ શુ ?
પ્રાઢાનુરાગી હું તુ તો પ્રથમાનુરાગી !
    પર્યાપ્તિસાધક હું તે ધરી પ્રેમપ્રાપ્તિ !

૫

કેકા પ્રફુલ્લ હૃદયે કૂજી તે તથાપિ,
    નૃત્યે કર્યું પ્રિયતમાશરણે કદાપિ,
સાર્યાં ય અશ્રુદિલવ્હાલપનાં, વિલાપી !
    દેજો પ્રભુ અમરશાતિ તને કલાપી !

લલિત

અર્પણ

સદ્‌ગત સાક્ષર શ્રી કાન્તના
અમર તત્વને !

સ્વ૦ કલાપીના જીવનના ત્હમે સખા હતા ત્હેમની કાવ્યકલાની તેમ જ જીંદગીની જાહોજલાલી ત્હમે જોઈ હતી. ત્હેમના અવસાન પછી ત્હમે ત્હેમનુ બંધુકૃત્ય કીધુ એવું કોઇક જ ગુજરાતી સાક્ષરે કર્યાનું ઇતિહાસ કહે છે કલાપીના કાવ્યોના પ્રકાશક ત્હમે છો, મ્હારા જેવા તો અલ્પાશે અભ્યાસી જ છે ત્હમારા એ બંધુકૃત્યથી આકર્ષાઇ એ વિરલ સેવાના સ્મરણમા આ સંગ્રહ ત્હમારે ચરણે ધરૂ છુ

રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા

પ્રસ્તાવના

કલાપીના કેકારવના સંગ્રહણકાલે સંગ્રહાતાં રહી ગયેલાં કેટલાંક કાવ્યો આ ન્હાનકડા સંગ્રહમાં છે ગુજરાતે કેકારવને સદ્ભાવથી વધાવી લીધો છે, અને પોતાની ચિરંજીવ કાવ્યમાલામાં સ્થાપેલો છે કલાપીને વિશે વિશેષ જાણવા ગુજરાત ઉત્સુક છે, અને આ કાવ્યોની પ્રસિદ્ધિથી સાહિત્યરસિકોની એ તરસ છીપશે નહીં, બલ્કે વધશે. કલાપીનો પત્રવ્યવહાર સંસ્કારી, રસસંપૂર્ણ અને વિશાલ હતો એમના અન્તરના અનેક ઉભરા એમાં ઉછળતા, ને કાવ્યોમાંયે ન સમાતા એમના ઉરભાવ ત્ય્હાં પ્રગટ થતા એ આખું યે સાહિત્ય હજી અપ્રસિદ્ધ જ છે કલાપીના દેવ થયે પણ લગભગ પચ્ચીશી વીતવા આવી પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય જે જે હજી અપ્રસિદ્ધ હોય તે પ્રસિદ્ધ કરવામાં હવે પછી યે કેટલોક વિલંબ થશે? કલાપીના જીવનપ્રસંગોનો તેમ જ કાવ્યોનો અર્થનો અનર્થ કેટલીક વેળા થાય છે તે યે કદાચ એથી સુધરશે.

કલાપી જે યુગમા થયા તે સાહિત્યયુગ કીયો, અને કેવો હતો ?

ઈ સ ૧૮૮૭ મા ગોવર્ધનરામભાઈના સરસ્વતીચન્દ્રનો પ્રથમ ભાગ છપાયો મણિશકરનો કાવ્યસગ્રહ પૂર્વાલાપ–તો હમણા જ છેક ૧૯૨૩ મા પ્રસિદ્ધ થયો, પણ ત્હેમાના અને ત્હેમના સર્વોત્તમ કાવ્યો વસન્તવિજય, ચક્રવાકમિથુન, મ્હારી કીશ્તી, ખડ શિખરિણી એ સમયે માસિકોમા પ્રગટ થયા હતા નરસિહરાવની કુસુમમાળા એ અરસામા જ છપાઈ, અને હૃદયવીણા ૧૮૯૬ મા છપાઇ ઈ સ ૧૮૯૧ મા રમણભાઇએ જ્ઞાનસુધાનુ તત્રીપદ લીધુ, અને ૧૯૦૧ સૂધીમા તો ભદ્રભદ્રનો ને કવિતા અને સાહિત્યનો મ્હોટો ભાગ, તથા હાસ્યમન્દિરમાનો કેટલોક ભાગ એ જ્ઞાનસુધામા પ્રસિદ્ધ થયા રમણભાઇના તેમ જ જ્ઞાનસુધાના સાહિત્યવિકાસનો એ પરમ દશક હતો ૧૮૯૨ થી કલાપીએ પણ પોતાની કેકાવલિ ખોલી એ પૂર્વે દશકેક અગાઉ મણિલાલ નભૂભાઈ અને હરિહર્ષદ ધ્રુવ આપણા સાહિત્યમન્દિરમા પધાર્યા હતા વીસમી સદીના મ્હો ફાટતામા તો એ સાહિત્યઉપાસકોની જાહોજલાલી અસ્ત પામી ગઈ. નવા શતકનો દિવસ ઉગ્યા પછી યે એ સાહિત્યમડળમાથી જે તપતા ર્હ્યા તે વદના ચન્દ્રમાની પેઠમ, નિસ્તેજ ને અસ્તાચળે ઢળેલા જેવા રહ્યા, અથવા તો પાછલી તિથિઓના ઉગેલા પૂર્વાકાશે હતા તે, દિવસ ચ્હડતો ગયો તેમ તેમ એ નવયુગના તેજમા વધારે ને વધારે ફિક્કા પડતા ગયા

ઇ સ ૧૯૦૦ ની સાલમા કલાપી દેવ થયા, ૧૯૦૧ ની સાલમા ગોવર્ધનરામભાઇએ સરસ્વતીચન્દ્રનો ચોથો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરી એ મહાગ્રન્થની પૂર્ણાહુતિ કીધી ગુર્જર સાહિત્યના ઈતિહાસમાની ઉજ્જવળ એ ઓગણીસમી સદીની છેલ્લી પદરવર્ષી એ ગોવર્ધનયુગ, એ સરસ્વતીચન્દ્રના સાહિત્યસામ્રાજ્યનો સમય

એ ગોવર્ધનયુગમા નરસિહરાવના બે સારા કાવ્ય સગ્રહ છપાયા, કાન્તના ઉત્તમોત્તમ કાવ્યો રચાયા, રમણભાઈના સાહિત્યજીવનનો પચ્મ દશક તપી ગયો, મણિલાલ નભૂભાઈ અને હરિ હર્ષદ ધ્રુવના જીવનનો એ ઉતરતો બપ્પોર હતો, શીત્તેર વર્ષના વૃદ્ધ દલપતરામ એમનો યુગ આથમ્યે વાનપ્રસ્થ જેવા થઈને સસાર કવિતામાથી ઉપરામ પામી ધર્મકવિતાનો સાપ્રદાયિક મહાગ્રન્થ ગૂથતા હતા, કલાપીનુ યે કાવ્યજીવન એ યુગમા ઉગ્યુ ને અસ્ત પામ્યું

એ સમયમા ગુર્જરપ્રિય બે ચિરજીવ ગ્રન્થો આપણુને મળ્યા સરસ્વતીચન્દ્ર અને કેકારવ સરસ્વતીચન્દ્ર એટલે ગોવર્ધનભાઈના અનુભવ–અન્વેષણની મીમાસા કેકારવ એટલે કલાપીના અન્તરોદ્દગારોની ગીતાવલિ બન્ને યે જીવનમાથી જન્મ્યા, હૈયામાથી ઉછળી આવ્યા એ દશકની ગુજરાતની નૈસર્ગિક પ્રતિભાના એ બે સાહિત્યસન્તાનો. તે સમયે સરકારી મહાવિદ્યાલયોના ઉપલા વર્ગોમા શિખવાતી પાલગ્રેવની ગોલ્ડન ટ્રેઝરીમાના અમૂક પદ્ધતિના કાવ્યોના સફળ અનુકરણોનો સગ્રહ એટલે કુસુમમાળા હૃદયવીણા-

માના કેટલાક લાંબા કાવ્યો એટલે મણિશંકરના અનનુકરણીય વસન્તવિજયના નિષ્ફળ અનુકરણો, નુપૂરઝંકાર એટલે તો કુસુમમાળાના અને હૃદયવીણાના યે પડઘા સ્મરણસંહિતા એટલે ટેનિસનના ઇનમેમોરિયમની સામાન્ય પ્રતિની પ્રતિકૃતિ જગુજ્યોતિ એટલે સર એડવિન આર્નોલ્ડના લાઇટ ઓફ એશિયા—બુદ્ધચરિતના સરસ ભાષાન્તરના પગરણ ઇંગ્રેજી કવિઓમાં યે સર્વશ્રેષ્ઠ તો શેક્ષપિયર અને મિલ્ટન એ ઇંગ્રેજી મહાકવિઓના મહાકાવ્યોને તો નરસિંહરાવ હજી અનુકરણની કે ભાષાન્તરની આંગળી પણ અડકાડી શક્યા નથી શેલીનું યે સર્વોત્તમ કાવ્ય તો પ્રોમીથિયસ અનબાઉન્ડ શેલીના એ ભાવપ્રવાહ કે કલ્પનાપૂર કે રસભરતી અનુવાદની યે કોઇ કૃતિમાં નરસિંહરાવ હજી તો ઝીલી શક્યા નથી સરસ્વતીચન્દ્ર અને કેકારવ એટલે એ યુગની ગુજરાતી કાવ્યપ્રતિભાના વરસતા સ્વયંભૂ મેઘ એમના જ સમકાલીન કુસુમમાળા ને હૃદયવીણા, અને એ જ કર્તાની બીજી કૃતિઓ નુપૂરઝંકાર, સ્મરણસંહિતા, ને જગુજ્યોતિ એટલે પ્રધાનભાવે અનુકરણ ગોવર્ધનભાઇ અને કલાપી એટલે ગુજરાતની એ યુગની ગગનગામિની કલ્પના, સ્વયંભૂ રસસરિતા, ચિરંજીવ કવિતા નરસિંહરાવ એટલે ઇંગ્રેજી કવિતામાંથી યે માત્ર ન્હાનન્હાના મીઠા ફોરાના ઝીલનાર નરસિંહરાવ એટલે એ યુગના સફળ તેમ જ નિષ્ફળ અનુવાદ નરસિંહરાવ એટલે પરનાળઝીલ્યા પાણીથી ભરેલું અમદાવાદનું એક ટાંકુ, મણિશંકર એટલે, ચશ્મે શાહી જેવું, મીઠું રસઝરણ, કલાપી એટલે ઘૂઘવતો સમુદ્ર; ગોવર્ધનરામ એટલે રસસાહિત્યનો મહાસાગર.

કલાપીને યે બ્હારથી સૂચન મળ્યા નથી એમ નથી. મણિલાલ નભુભાઈ તેમ જ મણિશંકર ઉભય કલાપીના મિત્રો હતા, વિદ્યામા, વયમા, સાહિત્યપ્રવેશમા વડિલ હતા અને એ વડિલ મિત્રોની છાયા કલાપીના જીવનમા કે સાહિત્યજીવનમા નથી પડી એમ નથી પણ કલાપીની ગઝલો કાંઈ મણિભાઇની ગઝલોના અનુકરણો નથી, વૃદ્ધ ટેલિયો, ભરત, બિલ્વમંગળ, ચન્દ્રા જેમ મેઘનું અનુકરણ છે એમ, વસન્તવિજયના અનુવાદ નથી, કલાપીના સંવાદો એકાન્તના સંવાદોના પડઘા નથી, પણ ભાવનામા ને રસગામ્ભીર્યમા સવાયા છે કલાપીના હૃદયને સંસારના હથોડા વાગ્યા હતા, અને હૈયાના પાતાળઝરણ ફૂટયા હતા. કવિતઝરણના સ્વયંભૂ ફૂવારાની અખંડઉડતી ધારાઓ એ કલાપીનો કેકારવ સાગરમા ભરતી વહે છે તેમ, માનવશરીરમા રૂધિર વહે છે તેમ, ગોવર્ધનભાઇના ને કલાપીના આત્માઓમા કવિતા ઉછળતી હૈયાની બાગ તરીકે, આત્માની આરતી તરીકે ગુજરાતે કેકારવને પિછાન્યો ને સત્કાર્યો છે, ઝીલ્યો ને વધાવ્યો છે. માત્ર છવ્વીશ વર્ષની વયમા, અને તે પણ એક રાજવીએ, કેકારવ ગાયો છે એ ઇતિહાસ સ્મરણમા સાભરી આવે છે ત્ય્હારે ત્ય્હારે તો સાનન્દાશ્ચર્યની ભરતી જ ઉભરાઈ રહે છે

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

જૂલાઇ ૧૯૨૩

બે બોલ

ખાનગી કામ પ્રસંગે મ્હારે લાઠી જવુ થયું હતુ ત્ય્હાં તપાસ કરતા સ્વ૦ કલાપીના કેટલાક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો તથા એક આદરેલી અધૂરી નવલકથા મળી આવ્યા હવે સ્વ. કલાપીના પત્રો સિવાય કાંઇ અવશેષ રહેતુ જણાતુ નથી. આ કાવ્યો તથા નવલકથા સ્વ૦ કલાપીના સ્નેહરાજ્ઞી બાશ્રી મોંઘીબા–શોભના–ને બતાવતા ત્હેમણે તે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની મંજુરી આપી છે એ સારૂ હું ગુર્જરસમાજ તરફથી ત્હેમનો ઉપકાર માનુ છુ વળી સ્વ૦ કલાપીના હસ્તાક્ષરનો એક અપ્રસિદ્ધ પત્ર પણ ત્હેમણે મ્હને છાપવા સારૂ આપ્યો છે ત્હેને માટે પણ ત્હેમનો આભારી છુ.

સ્વ૦ કલાપીની લખેલી નવલકથા, છે ત્હેવા સ્વરૂપમા જ, થોડાક સમયમા છપાઇને બહાર પડશે

ગુસાપારેખની પોળ,
અમદાવાદ.

રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા

સ્વ. કલાપીના હસ્તાક્ષર.

લોકોનો ઓળખ નોંધ
જંતુના ફરીને આગળ વધ્યા છે
એમના ખરાબ કામ ખોરાકના ગુનાના
ખોરાકમાં ગુનાના રહેવું છે અને
સમયના રસુગ્રાહક રૂપાળું ગુનાના
ભાગમાના બિલાડી પરીએ
ફળ આગળ છે અગર અગર
જે પાણી સ્વાદ રસુમને
સાચા રસુ ભાગમાં ગોળ સ્વાદ
ના ઠામ ઠીમના અગત રૂમનાં
નરકુ રનુ તેને પાઠના જેવું
રસુવના ભાગડી નાગવાગુ પણ
રસુમના નિર્વાણ કારણ રસુ
જાણકાર રૂપમાં ભાગ્યુમાન

તેમ ભાગે છે, તારી વ્હાલી
વ્હાલી ચિંતા ગામ ગભરામણ
મને ત્યાં ગમતું નથી અને
મનેતાપમાં છે ભલે હવે
પરમાત્માની દયા પર છું
હું તેમને ભારી જાઉં છું
તને પણ પ્યાર દઈ એ!
ગાંધાર આનંદમાં આપણું
બંગલો રાખી છે ઘણો
ઘણું તને હુંતો સાથે

રવદાનો તારી
રતુરાજરાજ.

અનુક્રમણિકા

કેકારવની પૂરવણી

કાશ્મીરનું સ્વપ્ન

શાર્દૂલ વિક્રીડિત

ક્યાંઇ છે ખુબ ઘીટ ઝાડ વનના ઝાઝા ફૂલોથી ભર્યાં,
વેલીના નવરંગથી લટકતા સારા પટોળા ધર્યાં,
ક્યાંઇ છે તુટીને પડેલ ભુખરા પાનો વિના ઝાડવા,
જોગીનો ધરી વેશ ભેખ લઈને જાણે બિચારા પડયા

ક્યાંઇ છે સુધરીતણા લટકતા માળા નદીની 'પરે,
નીચે મોર કળા કરે પ્રિય કને લીલા ગલીચા પરે,
ક્યાંઇ છે ફરતા યૂથો ગજ તણા ભાગે ઘણી ડાળીને,
તેઓનાં બચલા રમે જલવિષે માતા કને દોડીને.

૪

છે ક્યાંઈ અતિ ઘોર ગભીૌર ગુફા, કાળી ઘટા ઝાડની ?
કાળી તે દિસતી છવાઈ જઇને અધારી છે તે ઘણી,
વ્હેછે જોસભરી નદી અહિ તહિ, નાળા પડયા વિખરી,
કુંજોમા ઝરણા વહે ખળકતા, છોળો ઉડે પાણીની.

જ્યા છે એવી નદી ઘણી, બરફના ઝાઝા જ્યહા ડુગરા,
એવો કાશ્મીૌર દેશ છોડી દઇને જાઉ હવે હુ ક્યહા?

૫

કાશ્મીરમાં વિયોગ

મનહર

વાદળે જળે ભરેલે આવી વીંટ્યા ડુંગરોને,
કોતરોની માહીથી પાણી વહે છે તે થકી,
વાદળુ વિયોગનુ ભર્યું આ આવ્યું મન પર,
અશ્રુધારા વહે દિનરાત ચક્ષુમાહીથી

વીજળીનો કડેડાટ તોડી પાડે શીખરોને,
વિરહનો માર છેદે હૃદયના મર્મને,
વૃક્ષના ઘસારા થકી પર્વતોમા આગ બળે,
શશાક સમીર થકી દિલ ખાક થાય છે

છરેરાને ખીણુ બધા છાઇ ગયા ઘાસ વડે,
ઝુકી રહી હાર, ઝાડ, વેલીપર, પુષ્પની,
કામથી રોમાચ વાર વાર થાય શરિરમા,
થર થર ધ્રૂજે દેહ મદન પીડા થકી.

બરફના કણુ ઘણા ચોટી રહ્યા ટોચ પર,
જીગરમા પડયા કાણા મનોજના શરથી,
દિસતો સુરજ નથી, અંધકાર વ્યાપી ગયો,
જીવ કેમ જતો નથી શરિરની મહીંથી.

૬

પ્રીતિની રીતિ

સોરઠ

ધન, તન દેતા નવ ડરવુ, ભાઇ, મનને વિચારીને ધરવું,
ચદન વૃક્ષને વ્યાલ વીંટાયા, સાચવી તેને લેવુ,
રત્ન પત્થર કુદનને કથીરમા રત્ન કુંદનથી જડવુ,
કરી કસોટી કરવી ખરીદી, પાછળ ના પસ્તાવુ

પ્રીત રીત તે પ્રેમી પિછાને, સાગરે મોતી સમાણુ,
જો દીધુ દિલ કોઇને પ્રેમે તેને તો નિજનું ગણવું,
એકજ રગ નિભાવવો નિત્યે નવરગી નવ થાવુ

ટેક

૭

સુષુપ્ત પ્રિયાનું દર્શન

મનહર

સુંદર આ સેજમાંહી, પુષ્પના પરાગમાંહી,
વસંતના જેવી પ્રિયા મ્હારી આજ દિસે છે,
સુતેલી છે બાલા લાલ, કોમલ છે ગાત્ર ઢીલા.
ચંદ્ર જેવો શીત ચ્હેરો શાંત હસી રહ્યો છે

સ્તનો મંદ મંદ હલે શ્વાસની સુગંધી સાથ,
તલાવતરંગ જેવું કૃશોદર ઝુલે છે,
સર્પના સમુહ જેવા વાળ આમતેમ હલે,
પવનના જેવું વસ્ત્ર ફર ફર ઉડે છે.

કદલીના વન જેવા નિશ્ચલ ઉરુની વચ્ચે,
જલફર ફર જેવી પાટલી પડેલી છે,
લાલ ગાલ ગુલ્લ પર ચાંદલો ખસી પડેલો,
કપાલનું કુંકુમ તો ભુંસાઇ ગયેલું છે

ઘટ જલધર જેવા નિતંબની પાસે નાની,
કટિ શ્રમસુરતથી શ્રાંત થઇ પડી છે,
દ્યુતિના દમામવાળી હસ્તલતા પ્યારી, સારી
ધડકતી છાતી મારી ઉપરે પડેલી છે

૮

પ્યારી પ્રેમવાળી પ્રાણ પોઢેલી છે પ્રેમઘેલી,
ચુંબનને ઇચ્છતી આ આંખ એની બંધ છે,
અંગુલી અધર પર, ઓષ્ઠ જરા ઉંચા રહ્યો,
રામા વ્હાલી સુતી સુતી, “ પ્રભુ, પ્રભુ ” જપે છે

૯

કુમુદી ભૃંગ

❧

તોટક

લટકે મટકે ભટકો, ભમરા !
લટુડા મટુડા કરજો, ભમરા !
વિધિની મરજી ભમવા, ભમરા !
તુ ભમજે, તુજ કોઈ નથી હો !

ફુલડા ભટકી દરબાર ભમ્યો !
કરમાઇ ગયા તવ છોડી ગયો !
તુજ પ્યાર ઘડી પણ ના વિરમ્યો !
પ્રેમની આશ ન રાખ હવે તુ !

પલમા નવરંગ કરે, ભમરા !
ગજબી ઠગ તુ બગલો, ભમરા !
તુજ કાળજડુ કપટી, ભમરા !
ચર્મ છ છે, ખર દોઢ ખરો તુ !

હટ જા, ભમરા ! પટકુ, ભમરા !
મુજ પ્રાણ રહ્યા લટકી નભમા !
તુજ પ્રેમ વૃથા ભરવો મુજમા !
સ્નેહની રીતિ ન જાણુ કદિ તુ !

૧૦

મુજ ચાંદલિયો ઉગશે, ભમરા !
મુજ નેત્ર ન દાબ અરે ! ભમરા !
ગભરૂ કુમુદી ! શશીને ગણજે !
જો નભમાં નકટા ન ભમાતું !

તુજ કાર નથી મુજ પ્યાર પરે !
મુજ કાગ નથી મુજ પ્યાર પરે !
તું ભટકે ત્યમ હું લટકું છું !

૨૮–૧–૯૩

૧૮૭૨

૧૧

સુખમય અજ્ઞાન

શિખરિણી

મહા સુખી–સુખી–પરમ સુખિયુ તુ તરૂ, અરે !
શિયાળાની રાત્રી યદપિ તુજને ખેંચતી ન્હે,
ન શાખા તારીને પુરવ સુખનુ ભાન કઇ રે !
વસ તે ખીલેલી હુ ખદ સ્થિતિમા આજ પડી છે

ભલેને વાતો ઉત્તર પવન સુસ્વાટ કરતો,
ભલેને હીમોનો સિતમગર વર્ષાદ પડતો,
અરે ! તોએ વૃક્ષો ! મધુ સમયમા ખૂબ ખીલશો,
પ્રભુના વ્હાલા તો પરમ સુખી છો એમ ગણજો !

વળી સુખી સુખી ભમતી વિહરિણી ય સરિતા,
હિસે તું આનદી ગરમી સરદીમા સમ સદા,
મહા કાળી રાત્રી સરવ ગમ સહાર કરતી,
તદાપિ ખોયેલી ઝળહળિત કાંતિ ન સ્મરતી

અહો ! બેઠી છે શુ બરફમય આચ્છાદન ધરી,
સુખી હોજે બાપુ નજર મમ તારા પર ઠરી;
મનુષ્યોને તો આ પરમ સુખ માગ્યું નહીં મળે,
ઘણાઓ પીડાએ જરિક જ દશા અંતર થયે.

૧૨

અરે ! કુણુ કુણુ હૃદય દુખિયુ કપિત રહે,
રૂઆવે ના કોઈ હૃદય જખમી એક જ રહે,
વળી પ્રેમી હૈયુ, જડ સમ નહી ચેતન હીણુ,
બળે ને પીડાએ ગત સુખ ભણી આખ દપટી

નહી કો જાણ્યામા, ગત સમયના સુખ વીસર્યા,
નહી કો ગ્રથોમા કવિજન વળી વર્ણવી ગયા

૨૫-૭-૯૩

૧૩

છેલ્લી સલામ

હારગીત

પ્રભુ પાસ, પ્યારા, તુજ રહે ! પ્રભુ પાસ, પ્યારા, તુજ રહે !
નહિ તો અરેરે ! એકલો તુજ મ્હો કરી ઉત્તર ભણી
તુ પ્હાડ ને જગલમહીં કયા વનવને ભટકી રહે ?
તનહા વળી હું આથડુ વેરાનમા તુજ શોધમા—
તે વ્યર્થ દિલની વેદના જે વ્યર્થ હુ ભટકુ, અરે !
પ્હોચી શકુ નહી હુ તને, રખડી શકુ નહીં થાકથી
તોએ ભલા રડતા અને મરતા તને શીખવી શકુ –
" પ્રભુ પાસ, વ્હાલા ! રાખજે ! પ્રભુ પાસ, વ્હાલા ! રાખજે !"

શીખવી શકુ હુ આ તને ? શીખવી શકુ હુ શું તને ?
જો હુ કહુ ' દક્ષિણ તરફ ' કે વામ બાજુ તુ જજે'–
દીક્ષા નકામી એ થશે, મમ ધૂળમા શબ્દો જશે,
મુજ બુદ્ધિ, રે રે ! બાપડી તે શુ તને શીખવી શકે ?
જો હુ કહુ દક્ષિણ તરફ તો વામ બાજુએ જશે,
જો સાભળે તુ શબ્દ મ્હારા તો નકી દુખિયો થશે,
રૂચશે મ્હને જે દીવડા તુજ માર્ગ સૂચવવા તને
તે કોયલાવત્ ભાસશે તુજ નેત્રને, વ્હાલા સખે !
હુ ભોમિયો તુજને દઉ, તો છોડી તે તુ નાસશે,
જો કઈ બતાવુ અત તો ત્યા ના તને શાતિ થશે,
હું માત્ર તુજને દઈ શકુ આશીશ, ઓ વ્હાલા ! અરે !
" પ્રભુ શીખવે તુજને, સખે ! પ્રભુ શીખવે, તુજને સખે !"

આશીશ તુજને દઇ શકુ ? આશીશ શુ હું દઇ શકુ ?
મમ આસુડા ગળતા રહે, તે તો બધી આશીશ છે,
એ કેમ સુકાવી શકુ ? એ કેમ સુકાવી શકુ ?
તુજ કાજ હાર બનાવવા મુજ બાગમા ફુલડા નથી·
મ્હારી ભલાઈ નયન તારામા બુરાઈ થઇ વસી,
ક્ષોભ તુજને આપશે અક્ષોભતા આ દિલતણી,
મમ હૃદયની મૃદુતા તને કાટો થઇને લાગતી
મમ શપથ પ્રેમની ગ્રથિનો પણ કેમ તોડયો તૂટશે ?
આશીશ દઈ હું ના શકુ ! હું તો તને ચાહી શકું !
" આશીશ, પ્યારા, દે પ્રભુ ! આશીશ તુને દે પ્રભુ ! "
ચાહી શકુ શુ હું તને ? શુ હું તને ચાહી શકું ?
પ્યારા અરે ! પ્યારા અરે ! શું પ્રેમ જેવુ આ હશે–
કે મૃત્યુવત કૈં આફ્તો તુજ મસ્તકે ઘુમી રહી,
ને એકલી રડતી રહું રે ! સર્વ સાધન હીણુ હું !
મુજ પ્રેમચુબનની નીચે કડવા ભર્યા છે આસુડા,
ને દાહ મોટાથી ભરી મમ સ્વપ્ન જેવી કલ્પના
અભદ્ર જે ચારે દિશે તુજને વીટાઇ છે ગયું,
તે પ્રતિજ્ઞા મમ પ્રેમની છેદી શકે નહિ ! દૂર તું !
તુજ જાય છે જીવ જે દુખે, તે હુ કશુ જાણુ નહીં !
મુજ જાય છે જીવ જે દુખે, તે તુ કશુ જાણે નહીં !
મરીં હુ શકુ ! મરીં હુ શકુ ! ચાહી શકુ નહીં હુ તને !
" વ્હાલા ! તને ચાહે પ્રભુ ! ચાહે પ્રભુ ! વ્હાલા ! તને !

૨૬–૬–૯૫

૧૫

આશા

પહાડી ગઝલ

આશા પાછળે આશામાં ફર્યો ! આશા દૂરની દૂરે રહી !

એ તો દૂરની દૂરે ભમે,
મ્હારી પાખ મ્હોળી ના બને,
કાને મૃત્યુના પડઘા પડે,
આશા મૃત્યુમા ય છુપી રહી

આશામા જીગર ઝૂકી રહ્યુ,
કદિ આખને ચાળે ચઢ્યું,
કદિ ઝુલ્ફની ગુચે પડ્યું
કય એ આખના થડી થઇ ?

આશાને નિરાશા ના રૂચે,
આશા તૃપ્તિથી ડરતી દિસે,
પણ તૃપ્તિનુ તો નામ છે,
આશા વિશ્વની રાણી ખરી !

ઘામી વર્ષ આખુ જાય છે,
કદિ ગર્જના શુણાય છે,
રૂડા રગ દૂર ભળાય છે,
લૂખી એજ આશા વાદળી !

ગઇ રાત્રિ તો રવિ ઉગશે,
એમ માનતો હું મ્હારે મને,
પણ આ હમારા કિસ્મતે,
રાત્રિ પછી રાત્રિ મળી !

આશાને ભરોસે જે ભમે,
તેને રંગ આ ખાકી મળે,
તેને ભેખની ઝોળી ભળે,
તે એ કોઇ દી પૂરી નહીં !

ઝોળી હાથમા આવી હવે,
અધુરી મળી—અધુરી રહે,
તેને વિશ્વમા કોઇ ના ભરે,
માગી ભીખ તે ખાલી ગઇ !

ચાલે છે જમાતો કાફલા,
ઉડે બાદશાહી વાવટા,
અંતે એક જામો ધારતા,
પછી રંગ એ ઉપટે નહી !

ઝોળીઆ પડયા તે ના ઉઠે !
તેની આખ ભીની ના સુકે !
મ્હારૂં જે બન્યું તેનું તે બને,
ઓહો ! દર્દ કોણુ કળે અહીં ?

१७

ઝોળીમા નિરાશા ભાસતી,
કિંતુ ત્યા ય ચણુગી આશની,
છેલ્લી હેડકી ય આશા ભરી,
આશા સર્વની તે ન કોઈની !

કોઈ લાખ જન્મો ઇચ્છતા,
એતો એમ આશા સેવતા,
કોઈ એલ આવ્યા પાસમા,
પડી પાસમા છૂટે નહી !

કો આ જાળમાથી નીકળી,
થયુ હર્ષનુ છે સોબતી
એવી વાત કાઇ સાભળી,
કિંતુ કોઈને દીઠુ નહી !

આશા બોલતી, "મૃત્યુ નથી"
પણ મૃત્યુ કહે "આશા જૂઠી"
શુ જૂઠુ ? ન શુ જૂઠુ અહીં ?
એ અધારમા દીવો કહીં ?

છે ખાક આલમ મોતની,
તે ભૂકી અહી આશા ભરી,
લાગી લ્હાય ભસ્મ મહી ફરી,
ધૂણી આગ વિણુ ધીખી રહી !

२६-८-८७

૧૮

ભવિષ્યના કવિને

માલિની

ઉઠ ઉઠ રસઘેલા ! ગીત ગા કંઇ તાજા,
જગત સુખ વિકસી જોઇ તુને રહ્યુ છે,
જલધિ ફરી વલોવી રત્ન કઇ કાઢ તાજા,
કુદી કુદી ઉછળે તે ઉર્મિઓ અર્પવાને.

કમલવનતણા તો ગીત પૂરા થયા છે.
નીજ ગીત ગવરાવી તૃપ્ત છે શીતરશ્મિ,
મધુપ કુલની પ્રીતિ જાણુતા સૌ થયા છે,
નવીન રસતણાં તુ ગીત ગા–ગીત ગા કે.

અગર કુદી કુદીને બેસ જા ચન્દ્રપીઠે,
મધુર રસતહીનો પૃથ્વી આ જાણુતી ના,
નવીન મધુ–સુધાની ધાર ત્યાથી કરી દે !
નવીન જીવન વિશ્વે પૂરતા ગીત ગા–ગા.

નકો નિજ કવિ શોધે વિશ્વના સૌ પદાર્થો,
નિજ રસ કથવાને ગ્રહ જોતા સહુ છે,
અગણિત યુગ વીત્યા, ગાઈ ચાલ્યા હજારો,
પણ વદન હજુ તો કંઈક અતૃપ્ત ભાસે

૧૯

છલકોં વહોં જતો કો મસ્ત થા પી મદિરા,
મચવ જીગરમાંહી ઈશ્કની ધૂન ઉડી
ઉઠ ઉઠ ! શિખરો સૌ સ્વર્ગના તોડ જીના,
જનહૃદયમહીં તું ઉર્મિઓ અપ તાજી

ન કદિ મધુરતાનો હોય જો ધોધ તુમાં,
સખત સખત ભોળા વજ્ર શા ગીત ગાતો,
પછીં રસ યુગ સુધી પૂરશે પૂરનાગ,
તુજ જીવન પગે કો જીવશે લાખ જીવો

૨૮-૨-૩૬

❦

૨૦

એ દૂર છે !

ગઝલ

જ્યા જ્યા કદમ ઇશ્કે ધર્યું આલમ તહીંથી દૂર છે!
એ દૂર છે! ને દૂર રહો! આ ઇશ્ક નૂરે નૂર છે!

આલમ બધી ડાહી બની બીતી બનાવે કાયદા!
જો છે ન ડર–છે ના ફિકર તો કાયદા સૌ દૂર છે!

પીતા સનમ બીતી હતી જે જે હમે જામો ભર્યા!
આલમ મહીં પીતા ડરી એ સૌ શરાબો દૂર છે!

ઇશ્કને આલમ લગાડી આસુડા પેદા કર્યા!
જે ઇશ્કનો તેની સનમ દુનિયામહી ત્યા દૂર છે!

જે ઇશ્કમા પીવુ ઘટે–જે ઇશ્કમા પાવુ ઘટે—
તે પી સદા પાયું હમે–પીતા ડરી એ દૂર છે!

જેથી અહીં યારી ઉઠી, તેથી તહીં દુનિયા ઉઠી!
આ લાખ શિશા પાસતાએ હું અહી, એ દૂર છે!

જે કાયદા તોડ્યા હમે તે સંધતી આવી સદા!
બેકાયદે હું, કાયદે એ, છે દિલે પણ દૂર છે!

હું બોલતો "પી પી," અને તે બોલતી "ના ના" હતી!
"ના ના" રહી તેની સદા! હું પી રહ્યો! તે દૂર છે!

મે ઝેર પીધુ છે! સનમ! છે તો મઝા! શા અર્થની?
આ આગ થડી ઉઠતી! શું દૂરની તું દૂર છે?

તું ખૂબ પી દુનિયા હવે! આ ઈશ્ક પી પી ચાલતો!
"ના ના" કહે કે "હા" કહે,–હાવા સદા તું દૂર છે!

તુ દૂર છે! આ ઝેર છે! પણ ઈશ્કનુ તો પૂર છે!
જે ના શરાબે, ના સનમમા તે હવે ના દૂર છે!

જે ઝિંદગીથી ના બન્યુ તે મોત આ દેશે કરી!
જે મોતથી દૂરે રહ્યુ તે ઇશ્કથી એ દૂર છે!

પીજે શરાબો! ઓ સનમ! આ ઝેર અંતે પામજે!
એ છે દુવા પીનારની! પીવુ પરંતુ દૂર છે!

શા અર્થની મ્હારી મઝા? એ છે હવે ના પૂછવુ!
કે પૂછવુ કૈં બોલવું એ ઈશ્કનાથી દૂર છે!

ઓ ઝેર! દિલના યાર! તુ તુજ કાર કર વ્હેલો હવે!
"ના" ના હવે કો બોલશે! એ દેખનારૂં દૂર છે!

એ આંસુડા, ને આંખ આ કૈં દૂરથી જોઈ શકે!
એ આંસુડા, મ્હારૂ જીગર, હાવાં મગર કંઇ દૂર છે!

૨૨

જે ઝેર દર્દીને થયું વ્હાલું સદા ઇશ્કે અહીં !
તે તુંજ છે ! તે તુજ છે ! તારો નિશો કા દૂર છે ?

શુ એકલાને અપવુ કે ઝેરને એ ના ગમે ?
બીજુ નથી આલમમહી ! એ દૂર છે ! એ દૂર છે !

જેને ખુદા પાસે ધરે ! જેને ખુદા મ્હારૂ કરે !
તે આ જીગરનું એ જીગર હુંથી સદાયે દૂર છે !

૧૪-૫-૯૭

૨૩

મહાબળેશ્વરને ।

શાર્દૂલવિક્રીડિત

તારી નીલમ કુંજ ઉપર સદા હોજો ઘટા મેઘની,
વૃષ્ટિથી તુજ ખેલ એ અમર હો, હોજો કૃપા ઈશની,
તે પંખી–તુજ વાસળી મધુરવી, જાંબુ પરે ઝૂલજો,
સંધ્યા હાલરડું સદેવ તુજને એ ગાઇ પોઢાડજો.

એ શેવાલભરી વિપુલ વિટપો હોજો સદા ફાલતી,
તેની તે કવિતા બળેલ ઉરને હોજો સદા ઠારતી,
હોજો અર્પતી કો નવીન ઝરણી કોઇ કવિના ઉરે,
મીઠું કાંઈ ભૂલેલ કો પ્રણયી તે તાજી સ્મૃતિમા ગળે.

થાશે સર્વ સદૈવ એ મધુરતા તારી મૃદુ હુંફમા,
જેને જે કરવું ઠર્યું કરી જશે કો અંતની લ્હાણુમા,
હું મ્હારો પકડીશ રાહ–પ્રિય તું ! તારા સુમાર્ગે હજે,
તારી એ સુરીલી મીઠાશ કરૂણા તું રેડનારો હજે

હું ના રોઈ શકું તને ત્યજી જતા–છો આંસુ આ સૂકતું,
વ્હાલા સોબતીને ય અશ્રુથી વધું અર્પી ન કાંઇ શકું,
નિસાસો તુજ કાજ એક બસ છે છોડી તને ચાલતાં,
અશ્રુ માનવિમિત્ર કાજ નયને છો ગુપ્ત આજે રહ્યા

૧૮–૬–[illegible]

૨૪

તરૂ અને હું

શિખરિણી

તરૂ તે ઝુલતા ગિરિપર હતો હું નિરખતો,
બન્યાં નેત્રો મ્હારાં કંઈક દરદે ત્યાં ગળગળાં,
તરૂ તો ઝૂલતા હજુ ય હિસતા સૌ સુખભર્યા,
નિસાસા આવા એ મુજ હૃદયના તો સુખ હર્યાં

' તરૂના જેવાએ જન હૃદયને શું સુખ નહીં?
હશે શું દેવોને જન સુખ થકી ન્યૂન સુખડાં?
અગાડી જાતાં શુ અધિક અધિકી છે વિષમતા?
ગયેલી વેળા શુ મધુતર હતી આ સમયથી?"

જડાત્મા થાવાને મુજ જીગરમાં હોશ ઉલટી,
અકારી ભાસી આ જનહૃદયની જ્ઞાન ચિનગી,
ગયાં મ્હારાં નેત્રો જલમય થતાં કે વધુ વધુ,
અને ધીમે ધીમે હૃદય પર મૂર્છા પણ ઢળી.

ગયો જાણે જીવે ક્ષણમહીં તજી આ શરીરને,
બન્યો જાણે કોઈ તરુ ઉપરનું બાજ ઉડતું,
પડ્યું ક્યાએ, ઉગ્યું, દ્રુમ પણ બન્યું કાળ વહતાં,
મહેકતો લાગ્યો વિટપ વિટપે મોર નવલો.

દુમે સામે બીજે ઝુકી રહી હતી યૌવન દશા,
હતી તેની સાથે મુજ વિટપને બાથ ભરવી,
હતી ત્યા મ્હારે આ નવીન રજ મ્હારી અરપવી,
હતી વિશ્રાતીની ઉલટ ઉર છાયા લઇ દઇ

" હતું કો કાળે હું જન હૃદયમા વાસ વસતું,
કહી, રોઇ, ગાઇ, કઇક દુ ખ ઓછુ ય કરતુ, "
સ્મૃતિ એવી તાજી પણ રહી'તી હૃદયમા,
હતા મ્હારા પર્ણો ખિલ ખિલ થતા સૌ દરદમા

ન એ આવે પાસે, નવ પ્રિય કને હું જઇ શકુ,
વહે વાયુ ઉધો, નવ રજ સખીને દઇ શકું,
જનોના બધો શા તુટી પણ શકે બધ નવ આ,
વળી આ સ્થિતિમા નહીં જરી દશાનું પલટવું.

ગયા દહાડા વીતી, સ્મૃતિ પણ ગઇ એ ઝળકની,
સહી એ સૌ જાતા નવીન નવ ઇચ્છા પણ રહી,
રહી અગે અગે મુજ શરીરમા વ્યાપ્ત જડતા,
વહતા વર્ષોમા કશી ય નવ ભાસે નવીનતા

દિને કોઇ માથે ધડધડ થતી વિદ્યુત પડી,
ગઇ મૂર્ચ્છા, પાછુ હૃદય પણ જાગૃત થયું,
અહોહો ! હું આવો ગતિમય થતા માનવ ફરી,
પ્રભુની લીલાની ઉપકૃતિતણું ગાયન કરૂ

૨૬

મને તો ના ભાસી કશીંય જડતામા મધુરતા,
પ્રભુની લીલાને નિરખીં શકતી જ્ઞાનમયતા,
સહેતા વ્હેતા સૌ કઠિન કટુ સીમા ટપીં જશો,
બને છે તે સર્વે ઉચિત બનતુ સૌ નિરખશો

૨–૮–૨૭

२७

નિર્વેદ

શિખરિણી

હવે મ્હારા દર્દો રસમય પ્રવાહી નવ બને,
ઉરે જામી જામી પડ પર હજારો પડ ચડે,
અરે ! નિશ્વાસોએ દખલ કરનારા થઇ રહ્યા,
હવે તૂટું તૂટું મુજ જીગરના થાય પડદા

ગયા એ અશ્રુના મધુર સઘળા ભાવ શિશુના,
હતા તે ના ભાસે રૂદન કરવાને મૃદુ સખા,
ન દેખું સંસારે નયનજલ માટે સફલતા,
કહીં દૃષ્ટિ નાખું ? સહુ ગમ ભરી એ કલુષતા

કવિતા ગાવાને મુજ હૃદયને ના મન રહ્યું,
તહીં ગાતા પૂરૂં કદિ પણ નથી અંતર ઠર્યું,
જનોની ભાષામાં જગત વિષનો ગંધ પ્રસર્યો,
ન શબ્દે કો પૂરો કદિ પણ મળ્યો માર્દવભર્યો

ન ભાવે તારાને ઉદધિ નહીં વા આ તરુ નહીં,
ભરી ભાસે ત્યાંએ કપટ-ચતુરાઇ જનતણી,
ન કોઇ ઠેરે છે મૃદુ હૃદયની વાત સુણવા,
ભરેલી છે વિશ્વે કઠિન સઘળે ગ્રામ્યમયતા.

ગયો આહીં ને ત્યા ગરલ નિજ નાખી સરપ કો,
વિસામાને માટે જરી ય આપવા હે નવ ઠર્યો,
નશા ઝેરીમા આ જગત સઘળું છે લથડતુ,
ન અર્પાતુ પૂરૂ-કઇ કઇ બધે ખાનગી રહ્યું

મને તે આ શાને રૂધિર, નસ, અસ્થિમય ઘડયો ?
અરે ! એવામા શુ રૂદન કરતો આ રસ કર્યો ?
ન જાણ્યુ ક્યા બેસુ ? સમજણ નહીં ક્યા શિર ધરૂ ?
અરેરે ! ના જાણું ક્યમ શુ કરવુ આ ઉરતાણું ?

૧૧-૧૧-૯૭

૨૯

ખુની વ્હાલા !

શિખરિણી

ખુની વ્હાલા ! ના ના કહીશ મુજને " માફ કરજે,"
ફરી આવી રીતે મુજપદમહી તું નમીશ ના,
સખે ! આવી રીતે રડ નહી ખુરાઈ નશીબની,
હશે તારા ભાગ્યે જખમ કરવો નિર્મિત થયો.

" ખુની " ને " વ્હાલા "–એ સુખદ સૌ સંબોધન મને,
નથી કૈં હેતુ આ હૃદય ઠપકો એમ વદતા,
ખુની તુ થાતા તો વધુ પ્રિય તને હું થઈ શકું,
સખે ! એથી તો જરુર વધતી કે નિકટતા.

મને જે માર્યો તે જખમ તુજને શું નવ થયો ?
ખુની માયાળુ એ નયન તુજ ભૂલી નવ હજુ,
નકી હું જાણું છુ તુજ હૃદય જે ભાર વહતુ,
અને ત્યારે એ જે ઉર તુજ થયું છેક ટુકડા.

અરે ! જોને ! પ્યારા ! તુજ મુખ ફર્યું આમ સઘળુ !
પડી મીઠે ચ્હેરે સહન કરનારી કરચલી !
ભુલાવો દેનારૂ તુજ મુખ થયું આમ જનને !
પિછાની તુને લે કમનશીબ તો આજ નયનો !

પિછાની તુને લે ! કઇ પણ નવાઈ નહિ જ એ,
હતા મ્હારી સાથે પ્રભુ તરફના દિવ્ય સ્વપના,
હતી તારા અંગો સહુ ય કરમાતા નિરખતી,
વધુ હું જાણું છુ તુજ જીગરની કહાય તુજથી,

સખે ! બાલાઓને પૂછીશ જગમા હુ ભમી ભમી—
"ખુની વ્હાલો તુને હજુ સુધી મળ્યો કે નવ મળ્યો?"
મળ્યો જેને એ ના-પ્રણય પણ તેણે નવ દીઠો,
ખુની કેવું ચ્હાયે-સમજી નવ એ વિશ્વ શકતુ

વને સીતાને તુ જઇ પૂછ પ્રીતિ રામ ઉરની,
મઝા એ પૂછી જો જખમ કરતા ખંજર તણી,
અરે ! ભોળા ! તારા ઝુલમમહીં જે માર્દવ ભર્યો-
અજાણી તેથી તો ભગિની તુજ આ ના ચ્હી શકે

અહા તારી-મધું ! ફરજ કરજે પૂર્ણ સઘળી,
સખે ! જ્યા વેચાયો તહીં તુજ હલાલી ભજવજે,
અરે ! મ્હારા વ્હાલા ! ફરજ તુજ જો એ જ હજુએ,
રહી આ છાતી-જો ! તુજ કરરાહીં ખંજર રહ્યુ

ઘટે આ મ્હો સામે નહીં નહીં જરા યે નિરખવું,
નકી અંનદે હુ સહન સઘળુએ કરી શકુ,
સખે ! તારા પેલા મધુર સહુ એ ચુંબન હતા,
પરંતુ આ તારૂ રાધુતર મળ્યુ ખંજર હવે.

ઉછેરી જે હાથે કુસુમકલીઓ જે મહકતી,
ચુંટી તે હાથે તે કુસુમકલીં આળી લઈ શકે,
પરોવા માલા તે પ્રભુ ઉર તણી તુ પણ સખે !
અરે ! ત્રોડી દેને મુજ શિર ઉપાડી શરીરથી.

અહો ! યજ્ઞે ! પ્યારા ! બલિ થઈ શક્યુ તે અમર છે,
અને હોમી દેતા પ્રભુકર મળી બાય પકડે,
અહિ વ્હાલાઓનો વધુ ન ઉપભોગે મધુર કો,
હસી હોમી દેને તુજ બલિ ઠર્યું-હુ અગર કો.

હશે તારા ભાગ્યે જખમ કરવો નિર્મિત થયો,
અરે ! ગા હું સાથે ઉપકૃતિ હરિની મુજ ભણી,
કૃપા એની કે ના મુજ કરમહીં ખજર ઠર્યું,
નકી બાલાઓનો પ્રભુ ય ઉપયોગે સમજતો

વિધિની કીર્તિ તો જગત પર છે એવી જ બધે,
તહીં યોગ્યાયોગ્યે નનોં જ નકોં કો થાય તુલના,
મને તુને ભાસે અઘટિત અને ક્રૂર સઘળુ,
તહીની તો પ્યારા ! જરૂર સહુ તે યોગ્ય કરૂણા !

સખે ! આવી રીતે રડ નહી બુરાઇ નશાબની,
ઘટે આ રીતે ના જીવિત વહતા કાયર થવુ,
અહી તો ખેતી છે જરુર ફુલ તો ઉપર રહ્યા,
સુખે ના મ્હેશું કો ક્ષણિક સહુ આ તાઢ તડકા ?

ફરી આવી રીતે મુજ પદમહી તુ નમોશ ના,
અરે ! સભારી જો નમન તુજ તે તે દિવસનુ :
અહો ! એવી લ્હેરી મધુ સમયની અન્ય નવ કો,
સ્મૃતિ એ વેળાની જીવિત ધરવા શું બસ નહીં ?

હતા કેવા ગાત્રો તુજ સહુ ય આધીનમયતા,
સખે ! ચુબીના એ તુજ નયન શાં યાચક હતા !
હતુ તારૂ હૈયુ પ્રથમ જ શીખ્યુ પાઠ નમવા !
હતી કેવી પેલી મધુર મગરૂરી ગળી જતી !

નથી ભૂલી મીઠા તુજ અધર પેલા ફરકતા,
નથી ભૂલી તે જે સમજણુ પડી કપની મને,
અહો ! હું ભીરુ જે ચડી ગઇ હતી સ્વર્ગ દશમે-
નથી એ ભૂલી ને સ્મરણુ તુજને ના કયમ દઉ ?

ખુની વ્હાલા ! ના ના કહીશ મુજને ' માફ કરજે, "
નવી છે આ વેળા તુજ કરમહીં લાડ રમવા,
રમાડી ત્યા લેવી હજુ પણુ રમાડી અહી ય લે,
કુસુમો ને ખડ્ગોમા ફરક બહુ તો બધુ ! નવ છે

૩-૩-૯૮

૩૭

ખુદાની મઝા!

❧

૭ જુલૈ

ભલાઈને બુરાઈથી દબાવાનું લખ્યું જ્યારે,
ખુદાએ હાથમા લીધી કલમ સેતાનની ત્યારે!

બિચારા ભીખ માગે તે સદા ભીખી ન કૈં પામ્યા,
બધા ઝાલિમ ઉપર પુણ્યે સદા આરામના નાસ્યા!

મઝાઓ "આજ"ની લૂટી ગયેલા છે ઝુલમગારો,
ભલાઓને મળી જૂઠી બધી એ "આવતી કાલો"!

ગુમાવી આજની મૂડી રજા શી કાલના વ્યાજે?
ખુદાની શાહુકારી એ વળી દીવાળીયાની છે!

અહીં હૂરી રૂપાળીને નઝરને ચોરવા નાખી,
તહીંથી આખ ઉઠાવા નહીં તાકાત પણ આપી!

છતાં એ દૃષ્ટિને માટે સજા દોજખતણી સ્થાપી,
અને તાબે હમોને તો થવાનું ચૂપકી રાખી!

ખુવારીમા અહીં આવ્યા હમે માગ્યું હતું ક્યારે?
ઉપાડી જાય છે ત્યાંય હમારી માગણી ક્યા છે?

અરે! આ આવવું શું? ને જવું શું? ને સજા શી આ?
ખુદાને આ હમોમા તે મદદની આમ શી આશા!

ભલાઈ આ હમારી કેં નહીં આકાશનો ટેકો,
બુરાઈથી ન યા ફીટે ખુદાઈ કારખાનું કો !

ભલાઇ ને બુરાઇ આ હમારી છેક છે ન્હાની,
બુરાઇમાં હમે રહેતા ખુદાને બીક છે શાની ?

હમે આત્મા ભગાડ્યો છે બુરાઇને સદા ઇચ્છી,
મગર છૂપી જીગરમાંહી ભલાઈનો રહ્યો દીંછી !

બુરાઇ આવડી ના ના ! ભલાઇમા સદા સાખ્યું,
હવે એ શીખવું બાકી હમે તો મોતમા રાખ્યું !

બુરાઈનું સદા ખંજર ભલાઇની ઉપર દીઠું,
ન લેવાતું ! ન સ્હેવાતું ! ન પીવાતું કરી મીઠુ !

ખુદા ! તારી મજેદારી બુરાઈ શીખવે આવી,
ભલે તો એ હમારે યે હવે શીખી સદા ગાવી !

૧૦-૪-૯૮

સૂ નિરાંતે

મંદાક્રાન્તા

સૂ નિરાતે ! ગડગડ થવા સિંધુને ટેવ જૂની,
એની ભાષા સમજી ન શક્યો કોઇ એ છે ખલાસી,
તોફાનો આ પ્રણય રચતા વ્હાણની સાથ છાને,
સૂ નિરાતે ! રમત કરતા કોઈ જીતે પડે છે !

સૂ નિરાતે ! મગર તરતા આવડે કૈં તને છે,
એ પીડામાં નયન ઉપરે ઉંઘ કયથી નિરાતે ?
ભૂલી જા, કે હજુ વધુ જરા મ્હવરો તું કરી લે,
યા પી પ્યાલો હરિ હરિ કરી ઉંઘ લે તું નિરાતે !

૨૮-૪-૯૮

૩૬

અસ્થિર મન

હરિણી

મન સ્થિર કર્યું ગાને, ધ્યાને, પ્રિયાવદને વને,
મન સ્થિર કર્યું તોયે જ્યાં ત્યાં કર્યું 'ન કર્યું' બને,
જગત પર ના કંઈ વ્હાલું સદા નવલું નહીં,
પ્રિય સહ છતાં હૈયું ધીમે પડે શ્રમની મહીં!

કુસુમરજ જ્યાં મોતીડામાં રવિ ઝુકતો ભરે,
ધવલ સન્ક્ષા હની ગ્રીવા નમી ચળ આદરે,
તહિં જઈ ચુણ્યા હંસોને યે સુમાનસને જળે,
પણ સુખ તહીં નિત્યે નીચું ન વ્યોમ થકી ઢળે!

ગિરિવર વડો ઊંચો એ હું ચડ્યો શશીકાન્તનો,
અરવ ઉન્નતશૃંગના વિહારમહીં ભળ્યો,
રુધિર પણ નવા વ્હાલીનું એ ફરે પિયુ અંગમાં,
તહિં પણ ક્યાં ભાસે ન એ શશી સરખો કયહાં!

વન વન ફરી ઊડી બેઠી મુસાફર કોકિલા,
મધુ સમયની ત્યાગી આજે સુઆમ્રતણી લતા,
સહુ મન ગરક્યું જોઈ પીતાં નશો રસનો ચડ્યો,
પણ ટહુકતાં ચીડાતા એ તૂટે સ્વર કેટલો!

સ્થિર નહી અહીં જોઇ કે ! એ ઝરણું સરણી સુખી–
પલ પલમહીં પાળે બાંધી છતાં પલટી જતી!
અરર! પલટે તેમાં તે શું મળે સુખ કોઈને?
સરખી પડતી ધારા ના ત્યાં બુઝે દવ કોઈ શે?

ખડખડ હસે તેને રોવું મળે અળખામણું!
ખડખડ રડે તેને અશ્રુ નથી સ્થિર સાંપડયું!
"પગ જરીં ધરૂ! હે ડીંગાળા! ઉભું કર ન્હાવા ને!"
"જલ સ્થિર નહી નાકાં કયાંથી પછી સ્થિરતા ધરે?"

સ્થિરરસ થવા ઘેલી નાચે અહીં કવિતા બની!
સ્થિરરસ થવા યોગી તાપે અનેક નદી ધુણી
સ્થિરરસ થવા ન્હીલા પંખી, જનો, જડ, નો મથે,
પણ કુદી રહ્યા આ બ્રહ્મડો! નથી સ્થિરના રસે.

સ્થિરરસ થવા મેં વ્હાલીના કપોલ જલે ભર્યા,
સ્થિરરસ થવા તેણે એ આ ઉરે જખમો કર્યા.
સ્થિરરસ થવા વ્હાલા! ઓડો! ચુંબે નિજ વ્હાલને!
પણ ચપલતા યત્ને યત્ને વધ્યા જ વધ્યા કરે.

રસ મુજ જતો રાખી લેવા પ્રિયા ખડકો ચણે,
પણ ગરીબડો ઉંધો એ તો પ્રયોગ પડો અરે!
વહન વહતું–તેને રોકે શિલા વચમાં ધરી,
જલ તૂટી પડી તોફાને આ નદી ઉછળી ચડી!

સરલ વહતું વ્હેણુ ત્યારે હતી તરૂ છાય શી !
સરલ વહતા ચોકખી કેવી હતી જલ આરસી !
નહી નહી હવે સ્નાને આહી કદિ ય બની શકે !
જલ પર હવે રંગીલી એ ન જાય તરી શકે !

અરર ! પ્રિયની એ તો પેશ્રી શિલા હિરદે જડી,
કમલ લઇને કુણે હાથે સુઅશ્રુમયી ઘડી,
પણુ વહનને તે એ તોડી જવું જ પડે નકી,
ઉપર ઘન ને નીચે સિંધુ ઈલાજ કશો નહીં !

સ્થિરરસ થવા શ્રદ્ધા શોધે સદા દૃગપૂર્ણતા,
સ્થિરરસ થવા શ્રદ્ધા માટે—દૃગો ય કરે ફર્યા,
પ્રભુ પર છતા શ્રદ્ધા દૃષ્ટ ન પૂર્ણ પડે અને,
સહુ ચપલતા યત્ને યત્ને વધ્યા જ વધ્યા કરે !

તરૂવર બધું કંપાવીને વહે પ્રતિ લ્હેરકી,
પણુ થડ જરા ધ્રુજે ત્યા તો શિખા ઝૂલતી બની,
તુજ નયનમા એના ભેદો બધા અમથા ભરે,
સ્થિરરસ થવા જ્યા ત્યા સર્વે સમાન મથ્યા કરે !

મધુર અધરે ગાલે પેલી કુમાસ મજા સમી,
સ્થિર રસ થવા તેને એ આ ઉરે ત્યજતી કરે !
મુજ ગુરુ કહે તે માર્ગે મે જરા પગલું ભર્યું,
સ્મિત ઉડી ગયુ ! ગાવુ ખોયુ ! છતા સ્થિર શું થયુ ?

નહીં નહીં ખરૂ આનદી છે ન અસ્થિરતા કશું,
મુજ હૃદયના એ તો લાબા અનુભવથી ફર્હુ,
પણ સ્થિર થવા જેવુ ભાસ્યુ–તહી પણ શુ વળ્યુ ?
જીવનમય ને પાષાણોમા ફરી ભળવુ મળ્યુ !

પ્રણય વહતો કોરે મૂકી બધા ઉપયોગ જ્યા–
વગર સમજ્યે જ્યા ચાલે છે દયામય આસુડા !
ફરજ પણ જ્યા ટીંગાઈને જરી રમતે ચડે,
ઉપકૃતિતણાં શિર્ષો નીચે જહીં પદમા પડે !

ચમન મધુરો એ તો જોકે ભલે સ્થિર ના જરી,
પ્રિય ગુરુ ! અહી રહેવા દેને ! વિરામ મળે જરી,
પણ–અરર ! ત્યા પેલી મ્હારી કલી કરમાય છે !
ઉઠ ઉઠ–ગુરુ ! તૈયારી છે ! છતા અટકાય છે !

જલવિણ સુકા નેત્રો થાશે, વિના સ્મિત મ્હોં લુખા–
પણ જઇ તહી લેવાના છે કયા સુખઝૂમખા ?
મુજ હૃદયનો આહી પૂરો વિહાર નથી થયો,
મુજ હૃદયને આ બાગેથી હજી રસ ના થયો !

અરર ! નિરખે શાને હૈયા જહી જઈ ના શકે !
રજ પણ–અરે ! શાને જોવી વિહાર બહાર જે !
મધુર ફૂલ તું તોડી લેને, ન દ્વેષ કશો મને,
ફૂલ અમર છે, હું આવું છું ન કાળ બહુ જશે.

રહીં શકીશ તો રહેવું હાવા પ્રવ'ડપર્ન્તિ જે,
પણ નવીન આ જોયું તેની કદી જિનગી જશે ?
નવ મળી શકે તેની ઝાંખી કહીંથી ય થઇ પડે !
પછી રુધિરમા પોતાના જહા તફડયા કરે !

જગત સઘળું કેવા મીઠા સ્વરે સ્વરથી ભર્યું !
પણ સ્થિર નહી એકકે વીણા, બધુ બસુરૂ બન્યું !
બુલબુલ અહીં, આ કોકિલા, મયૂર તણી લવો!
પણ સહુ ય એ ભાષા જાણે કઇક છુપુ રડે !

મુજ ગુરુ અહી, આ એ વ્હાલી ! તહીં સખી બાપડી!
મુજ શ્રવણમા રેડે જૂદી બધા નવી વાતડી !
પણ હ્રદય તો મ્હારૂ જૂદા સિતારમહી ઝુમે !
પ્રતિનખ અને તારે નાદો જૂદા જ જૂના ઘુમે !

ટમટમ થતી પેલી ઉભી નભે નવી વાદળી,
રવિકિરણને પી જાતી ને નવીન રાદે ભળી,
કટિ પર ધરે રંગીલી કો સુરગની મેખલા,
ઝળહળ થતા તાકે ખાતી વળી કઈ હીચકા !

જગત પર કૈં આવું આવું જરૂર બની શકે,
પણ રવિ જતા કાળા રગે નકી ભળવું પડે;
સ્થિર જરી ય કો રાતો પીળો સુરંગ રહે નહીં !
ત્યજી દઇ બધા રંગો ભ્યારે જવાય વળી નહીં,

૪૧

જહીં જહીં ઉભો ત્યાં રહેવાને સદા મન મ્હાય છે,
પણ ધસડતા પૂરે ના કૈં પગો સ્થિર થાય છે,
મન સ્થિર કર્યું ગાને, ધ્યાને, પ્રિયાવદને, વને,
મન સ્થિર કર્યું તો યે જ્યાં ત્યાં કર્યું "ન કર્યું"બને.

૬-૬-૯૮

મિત્ર પંખીને

દ્રુતવિલંબિત

જગતમા ઉપકાર કથાય ના,
શુભ ન ઈચ્છવું એ બદલા વિષે,
પણ અહીં ઉપચાર રતિ તણા-
વિહગ- કે ગ્રહણી ય બની શકે.

વસંતતિલકા

ઝૂલે ન આજ તરૂઓ, નથી લ્હેર વાતી,
તુંને ય કાળ બહુ પિંજરમા થયો છે,
છે શાતિ ! બાપુ ! તુજ પાખ તુટેલમા કૈં,
રે ! ચાલ ! પખીં ! તુજને વિટપે ઝૂલાવું

ઝૂલે ન આજ તરૂઓ, નથી લ્હેર વાતી,
હુ પાસ બેસીં મુજ હસ્તવતી ઝૂલાવું;
શાખાથીં તું ડગીશ ના ત્યમ હીચશે એ,
સ્વાતંત્ર્યની સ્થિતિ તને સ્મરણે ચડાવું.

ઉપજાતિ

જે પિંજરે તેની સ્વતંત્રતા તો-
અરે ! રહી અન્ય જ હસ્તમાહીં,
જેવું જવુ માળી જ મોકલે ત્યા,
ઉદ્યાનના નીર તણા પ્રવાહને.

જે પાગળું તેની સ્વતંત્રતા તો,–
અરે ! રહી અન્યતણી દયામા,
તો યે નથી પારધિ હસ્તમા તું,
પ્રભુ તણો આ ઉપકાર એટલો

તારી અરે ! આ પરતંત્રતાને
સ્વાતંત્ર્યથી, લે, અધિકી બનાવુ,
માતાવતી બાલકના પદોને,
જેવુ બને ભૂષણ અર્પં તે સમે.

ઇચ્છા ન તારી સમજી શકું હું,
તારા દૃગો બીરૂ કહે ન કાંઇ;
કર્યો પ્રભુએ મુજ તે ગણીને,
તું તો રહે એ ઉપકાર ગાતું.

હું તો કરૂં છુ મુજને રુચે તે,
તને રૂચ્યું તેમ સદૈવ જાણી,
ગોઠે ન ગોઠે પણ બાલકોને
જેવી ધરે છે પયને જનેતા.

કર્યો પ્રભુએ મુજ તે ગણીને,
તું તો રહે શીષ ઝુકાવતું એ,
તને હિશાબાન કશું ય ના ના,
દયા કૃપા અને જીવન તું બને છે.

દીધુ બધુ ને ગણુવુ લીધેલુ,
મહાનતા એમ જ ચાલનારી,
સુગંધ પુષ્પેથો મળેલ માની,
પર્જન્ય ગર્જે ઉપકાર અર્પતા.

વસંતતિલકા

પેલા પડેલ જખમે તુજ કંઠમા શી
મીઠાશ ત્હે વધુ મનોજ્ઞ કરી ભરી છે,
મ્હેકી રહેલ તરૂ ચંદનના કબધે,
કાઢે સુગંધ ત્યમ કાષ્ઠિકની કુહાડી,

પેલા પડેલ જખમે તુજ નેત્રમા આ
કાંઈ નવીન જ ભર્યુ, જગમા નથી જે !
તે દષ્ટિ ના બુલબુલોનોં, નહીં જનોની,
તે દષ્ટિબીન હજુ કોઈ ગયું ન ગાઈ !

પેલા પડેલ જખમે તુજને કર્યુ જે-
તે એ જ, જે જીવન હેતુ હું શોધતો'તો !
જે છે મળ્યુ : અવરને કૈં અર્પવા તે
આ કાવ્યબીન લઇ આમ ફર્યા કરૂ છું,

બીજાં વિહગમ રહ્યા બહુ ગીત ગાતાં-
જેના સુઅગ તરૂભૂષણુ ચારુ રંગે;
જેની ત્વરા, ચપલતા, રમણીયતામાં,
આનંદની છલક ને પ્રભુની કૃપા છે.

એવા વિહંગમ અનેક નિહાળતો હું,
સ્વચ્છંદતા વનતણી ઉર ધારતો હું,
તો ચે ઠર્યું હૃદય આ તુજને જ જોતા,
જોતાં જ કાંઈ ઉપકાર લવી ઉપાડયુ.

વંશસ્થવિલ

ઉપાડતા ત્યા તુજ શી દશા હતી,
મીચેલ નેત્રો ચીરી પાખડી હતી,
સુભીરુતા, કોમળતા કહી કહી,
હતો હું જોતો બસ સ્વપ્નમા જ જે.

વિહંગમે જે ન હજુ સુધી બન્યુ,
હથેલીને એ તુજ ધીરવું નવુ
તૃષાલુ વિશ્રબ્ધ જલે ધરે, અને
ધરે સદા જેમ રવિથી પદ્મિની.

અરે ! અરે ! માનવિથી ઘવાયલુ.
ધરી શકયુ માનવિને જ કેમ તું ?
મધૂપ જ્યા ત્યા પકડાય પદ્મમા—
પરંતુ છે જાતિનું સામ્ય એ કંઈ

તને નહીં સામ્ય કશું જનો સહે,
જનો અરે ! પારધિ જ્યા ઘણા રહે,
છતા તું તો પારધિ હસ્તમા થ ત્યા,
મને દિસે—ધારત એ અધીનતા

હતી નહી ભીતિ કશી તને ત્યંહીં,
હિતેચ્છુ માન્યો પ્રથમે જ સ્પર્શતા,
દવા જ જ્યાં ત્યા જખમી જુવે સદા,
સાધુત્વ જોતું સઘળે જ સાધુતા.

અધીનતા દૈવ પરે નવી જ એ,
તને ઘટે ! બાપુ ! સુખો જ સાથમા,
જહી તહી સામી જ ભાવના મળે–
સ્વર્ગે મળે છે જ્યમ મિત્ર મિત્રને

વસંતતિલકા

તારા સુખોથી મુજ આ ઉપકાર ગાવો–
એ ક્યાંઈએ ઘટિત ના ! પ્રિય પંખી મ્હારા,
છે તું જ બીજ તુજ સૌ સુખનુ સદૈવ !
છે ધાત્રી–વૃષ્ટિતણું કારણુ જેમ સિંધુ

છે તું જ બીજ તુજ આ ઉરનુ ય, પંખી !
જે પામવું ઘટિત તે પ્રભુ દે તને છે,
આ હસ્ત જેથી ડરી પંખી ઉડી જતા સૌ,
તેનો પ્રભાવ નહી કે તુજ ધીરવામા.

પંપાળતા કર શીખ્યો તુજ ધીરવાથી,
છે કોણુ કલ્પતરૂ પામી ન યાચવાને ?
પંપાળવું, નિરખવું, ધરવો ય સ્નેહ–
એ દાન પામવું બધું તુજ પાસ ભાસે.

છે દર્દ કોઇ તુજ નેત્રમહીં મળેલું–
જેવું સુધા શશી સહે સહુ કાળથી છે:
એ દર્દ જોઈ મુજ જીવન આ ફરે છે:
વારિ ફરે જયમ ચડી ઘટમાળમાંહીં.

એ દર્દ જોઇ નિજ શાંતિમહીં મળેલુ
મ્હારૂં ધરે પશુ શરીર ય દિવ્યતા કો.
રે ! સ્પર્શતા, નિરખતા, શુણુતા ય, પંખી !
જે થાય તે કયમ કથુ જગ તંતુઓને !

ઉપજાતિ

મને મળ્યો તું પ્રભુબાલ ભાવે,
વાત્સલ્ય હુંમા હરિ એજ દેશે
ભોક્તા વિના અર્ઘ જ ભોજ્ય ભાવો,
નહી જ દેતો પ્રભુ અર્ઘ કાંઈ

મને મળ્યો તું પ્રભુસાખ્ય ભાવે,
તુંથી જ પામુ સમ પ્રાણુતાને
તું એમ દે, એમ લીધા કરૂં હું
રહે જીવતું, સાથ સદા રહું હું

૨૭–૪–૧૯

વેચાઉં ક્યાં ?

ગઝલ

વેચાઉં ક્યા બીજે હવે આવી અહીં ? બોલો જરા !
બોલો જરા ! શાને તમારી આંખમાં ઇનકાર આ ?

બોલો : વસીશું ક્યાં જઈ છોડી તમારા મ્હેલને ?
આકાશમાં ના, ના જહાંમાં, ના કબરમાં છે જગા !

આવું તમારી પાસ દૂરેથી ખરીદી સાંભળી,
કહેનાર જૂઠા હોય તો બીજો કહો ! છે રાહ ક્યા ?

આલમ ખરીદો છો બધી, પૂરી મુરાદો સૌ કરે;
આ ચાહનારા સૌ તમારા ! એકલો શું હું જ ના ?

મેદાનમાં ઉભો સદા પત્થર બની જોયા કરૂં !
છે ત્યાં ય શું સોઈ તમોને આ પથારી કાજ ના ?

દરબારમાં દાખલ કરી દરબારમાંથી શું કાઢગો ?
જોઈ તમોને રૂબરૂ હાવા બુતો પૂજું ક્યહાં ?

આપો હુકમ, રજ તે જગાની આંખનો સુરમો કરૂં;
આવ્યો અહીં લેઇ ગુલામી બાદશાહી વેચવા.

૪૯

ઉભો રહી અગારમા એને હિના મ્હારી ગણું,
દાઝું જરી તો રોકશો ના પળ-ઘડી એ દ્વારમા

શાને ફજેતી આ કરાવો ઠો તમારા માલની ?
વેચાઇ છું ચૂકયો, હરાજીમા ઉતારો કા ભલા ?

જે જે તમારૂં, તે ઉપર ના હાથ મૂકે કોઇએ
શું ખલ્કના વેચાણમા મ્હારી ખરીદી થાઇ ના ?

મ્હો કા ઝુકાવ્યુ ? ફેરવ્યુ ? કા આખ ના ઉચી કરો ?
છે બોલતા એ શી શરમ ? અ. હુકમ, આપો છો રજા ?

બોલો ' જવાનુ તો કહો ! એ બે શુકન તો સાભળુ !
મિસ્કીનને એથી સબુરી ! શી બખીલી બોલતા ?

બોલો નહી ' હું ના ખસું ' ! છોને જમાના વીતતા !
વેચાણને માગી તમારા શી જમાનાની તમા ?

૮-૧૧-૯૯

૫૦

આપની રહમ

ગઝલ

મિટ્ટી હતો, તે આપનો બંદો બનાવ્યો-શી રહમ !
માગી ગુલામી આપની, બક્ષી મહોબત-શી રહમ !

આવ્યો અહીં છો દોસ્તદારીનો લઈ દાવો સદા !
બોસા દઈ ગાલે જગાડે નિંદમાથી એ રહમ !

એવી કદમબક્ષી કરીને કા લજાવો રોજ રોજ ?
છે દિલ્લગી પ્યારી, મગર કયા હું અને કયા આ રહમ ?

મેંદી બનાવી આપ માટે, તે લગાવો છો મને,
શાને જબરજસ્તી કરે આ પેર ધોવાને રહમ ?

આ આપને જોઈ લજાતા બાગના મ્હારા ગુલો,
જે ચૂમતા કદમે ચડાવે તે શિરે અને રહમ ?

હું ચૂમવા જાતો કદમ, ત્યા આપ આવો ભેટવા,
ગુસ્સો કરૂ છુ, આખરે તો આપની હસતી રહમ !

ના પેર ચૂમ્યા આપના, ના પેરમા લોટયો જરા,
પૂરી મુરાદો તો થવા દો ! માનશુ તે એ રહમ !

ના માનતા તો ના કહું, જે જે બનાવો તે બનુ
તો યે કદમના ચાર બોસા આપશે શુ ના રહમ ?

૫૧

હું જેમ આ ઘટતો ગયો, આપે બઢાવ્યો તેમ તેમ,
જ્યા જ્યા પડુ ત્યા ઝીલવા હાજર ખડી છે આ રહમ !

મ્હારો સિતારો જોઇ આ તીખા બન્યા છે દુશ્મનો
ગાફેલ છુ હુ, એ બન્યો આ આપની જાણી રહમ !

યારી ન છૂપે આપની, છાની મહોબત ના રહે,
જાણી ગઈ આલમ બધી તે ના જવા દેજો રહમ !

આવો, ચડાવી છે મૂકયો આ આપનો આપે ગુલામ,
તો મ્હેરબાની કીરવાએ ! એટલી માગુ રહમ !

જ્યા જ્યા ચડાવો ત્યા ચડુ છુ હાથ હાથે લેઇને,
એ હાથ છૂટી ના જવાને દમબદમ હોજો રહમ !

નીરની સાથે ચડે છે નીરના ખીલી ફુલો,
ના ઉતરાતુ નીર સાથેઃ નીરને છાજે રહમ !

લાખો ગુન્હાઓમા છતા છુ આપનો ને આપથી,
લાજે જબા, માગુ છતા—આબાદ હોજો આ રહમ !

૧૨–૧૨–૯૯

શરાબનો ઇનકાર

ગઝલ

આવુ કહો કયા એકલો ? આશક જહા થાતી નથી,
પ્યાલુ ભર્યું આ ના કદર, પીવા જહા પ્યાસી નથી.

છે પ્યાસ, છે શોખે અને છે આ જીગરને મહોબતે,
મીઠુ ભર્યું જામે, મગર, હા ! સોબતી પીવા નથી.

નૂરે જુદાઈના તમે સાકી, શરાબી ને સનમ,
સોબત હમારી આલમે, આલમ રહી ઈશ્કે નથી!

બેઈશ્ક શુ જાણે શરાબી યા શરાબીની મઝા ?
બેઈશ્કથી જૂની મહોબત તૂટતી આજે નથી.

આલમ, પિદર, માદર, બિરાદર, દોસ્ત ને શુ શું નહીં?
ગફલતે તેન સુધારી જામ પીવાતુ નથી.

આ જામ પર લાખો જહા કુરબાન તો કરવી ઘટે,
તો યે સગાઈના હકે એ પેશકદમી ના થતી

પીવાડવું જો ના બને, પીવું પછી ચોરી ઠરી,
આલમ રડે હું કયા હસુ ? એ ખૂન જોવાતું નથી.

સોબત વિના કેવી શરાબી ? શી ખુમારી એકલા ?
આ જામ પ્યારૂ જિંદગીથી, તો ય ચૂમાતું નથી.

૫૩

પ્યાલું જરી પીતા જીગરથી આ જહા છૂટી પડે,
પીનાર પી પી જાય તો આલમ તણું કોઈ નથી

પ્યાલુ ધરૂ જ્યા હુ લબે આલમ પુકારી ઉઠતી;
ઝરો, ઝગ, કુહો રડે આસુ સહાતા એ નથી.

છો પ્યારથી આવ્યા અહીં આફત ન આ ધારી હશે,
નાઉમેદીની હવે માશ્રી મગાતી એ નથી.

સાકી, સનમ, પાછા ફરો, ઠેલુ તમારા હાથને
ઇશ્કે જહાંમા ઇશ્કનુ આ જામ લેવાતુ નથી

તો યે સનમ ! સાકી ! હમારી રાહ તો જો જે જરૂર
પીધા વિના આ જામને રાહત નથી ! ચેને નથી !

તાઝિમોથી, ઇશ્કથી, લાખો ખુશામદથી અગર
જાઉં જહાને લાવવા, તો ત્યા મઝા એને નથી.

આશક થઇ પ્યાસી હશે આલમ તમારી એક દી
સાથે લઇ પીશુ શરાબી, હુઝૂ ત્યા પીવા નથી.

૨૭-૧-૧૯૦૦

૫૪

તમારી રાહ

ગઝલ

થાક્યો તમારી રાહમા ઉભો રહી હાવા, સનમ !
રાહત ઉમેદીમા હતી જાતી ગળી હાવા સનમ !

પી કાફ્રોના હાથનું પાણી ઉગેલુ ઘાસ, તે
મિટ્ટી ગણી અંગે વીંટાયુ મૂળ નાખીને, સનમ !

પહાડો હતા, રેતી બન્યા રેતી બની પહાડો, અને
આવી કબર સામે ઉભી જાગો–ઉઠો ના કાં? સનમ!

પાણી બની ઢોળાઉ છુ, હુ દમબદમ ગમને કુવે,
અંધાર છે, લાચાર છુ, સીંચો–હવે સીંચો, સનમ !

સાબૂત છે ના દોગ આ, આવો, લગાવો મીણુ તો,
ખેંચી ઉભા છે ખંજરો આ દુશ્મનો નીચે, સનમ !

આહી શરાબે નીર ભેળ્યું છે હમારા ઝાલિમે
પીતા ન ફાવે પ્યાસમા, આ દમ લબે આવ્યો, સનમ !

પીતા ન ફાવે છે હવે, પીતો મઝાથી જે સદા
કાને તમારી સાભળી મીઠી શરાબી છે, સનમ!

છીપી રહ્યા છે પ્યાસને આ ઝાંઝવે લાખો અહી,
હુ તો તમારૂ નીર સાચુ શોધતા પ્યાસો, સનમ !

છે પ્યાસ, છે ભૂખે, ઉપર બોજો બુરાઇનો વળી
છે રાહ જોવી એકલા ક્યા–ક્યા સુધી હાવા ' સનમ '

માફી તમારી છે બધે, જાણું અહી યે ખૂબ છે '
માફી પુકારોને દઇ ઝીલી હવે લેજો, સનમ '

લાઝિમ બુરાઇ આ બધાને ચૂપકી, ખાવિંદ ' છે,
તો યે ઉઠે છે ઉકળી ખૂને જીગર બૂમે, સનમ '

હુ થી થયું ના, ના થતુ, યા ના થશે કાંઇ અહી '
તકલીફ તો આખર તમારે જે તમારે છે, સનમ '

થાકી રહ્યો પૂરો અહી, માફી હવે તો મોકલો,
છે માફ જો કરવુ બધું, તો આજ ના શાને ? સનમ '

૨૬–૨–૧૯૦૦

મ્હારી તુલસી

શિખરિણી

બધુ ખોયુ સાથે પ્રભુ તરફ જાતા જગતનુ,
જનારાના જાતા કહિ પણ નથી હાથ પકડયા,
તરંગો સિંધુના ત્યજી જતા ઓટ સમયે,
થયા તેવા દૂરે ગુરુજન સખા સ્નેહી સઘળા

બહુ હું ના રોયો, પરમ સુખ સ્વામી તણી કૃપા,
ન કિન્તુ સ્વામીનો સહચર બને સેવક કદી
રવિથી પોષાતા નયન રવિ સામે નવ ટકે,
શુણી ના વા ક્યા ગરૂડ સહ મૈત્રી શુકતણી

વધે છે વેલી તે જરૂર સહુ વૃદ્ધિ પ્રભુતણી.
છતા કાક્ષા તેને સલિલ તરૂ માલી પૃથિવીની,
વધે આ આત્મા તે જરૂર સહુ વૃદ્ધિ પ્રભુતણી,
છતા હું જેવાની મુજ હૃદયને સોબત ઠરી.

મંદાક્રાન્તા

વારિતીરે હરિત તૃણમાં લોટતી કો મૃગીને
યાદી આવી નિજ રુધિરના બાલની જેમ પીડે,
ગોવાળીમાં પ્રભુ તણો મને તેમ અશ્રુ ભરીને
યાદી આવે પરિચિત બધા દૂરના એ મુખોની.

છોડી ચાલ્યા ફરી અહીં હવે આવવા ના કહે તે,
જૂદા જૂદા નવીન મળતા જીવ ના ત્યા ઠરે છે
ઉછેરાયો–ફલફુલ ફુટયા–રોપ જે સ્થાનમાહીં,
ખેચી તેનું સ્થલ પલટતા પોષતા યે સુકાતો

વસંતતિલકા

સ્વામી સમાન અતિ દિવ્ય નહી સહાતું,
જૂદા નવા જનથીં ના ઉર શાંત થાતુ,
કાઇ નવુ નયન તોપણુ શોધતુ'તુ,
સ્વામી કને હૃદય સોબત યાચતુ'તુ,

ઇચ્છયુ પરંતુ નવ પંખીં મૃદુ પળાય,
સ્વાતંત્ર્યપિંજર મહીં કયમ તે રખાય ?
છે આજ જીવ મુજ દેહમહી પુરાયો,
ના હું ય પિંજરતણા દુખથી અજાણ્યો

ઉપજાતિ

સ્નેહે ઉછેરી તુલસી પછી મ્હે
વાવી હતી એ મુજ દ્વાર પાસે,
પિતાગૃહે જેમ વધે કુમારિકા,
તે તેમ નિત્યે વધતી જતી' તી

વાચા વિનાની નિજ બાલકીને,
મુખે ધરે છે જ્યમ દૂધ માતા'

ગળેલ પાણી લઈ તેમ તેહને
હું નિત્ય સંભાળથી પોષતો'તો

રૂચે ન તેને કરતો હું દૂર તે,
તેને રૂચ્યુ દૂરથી લાવી દેતો,
નિહાળી તેને મુજ ઉર જાણતુ–
તેને રૂચ્યુ આ અથવા રૂચ્યુ ના

વંટોળ ગ્રીષ્મે કદિ ઉંડતો' તો
તેનો છુપો સાદ શુણી જતો હું,
કુણા શિશુગાલ સમાન પર્ણને,
ખંખેરતો ને જલ છંટતો હું

સૂર્યોદયે એ ઉઠતી હતી ને,
સૂર્યાસ્ત થાતા ઝટ પોઢતી'તી,
લૂ લાગતા કલાંત કદિ થતીને,
સદા નહીં તો સુખપૂર્ણ ઝૂલતી.

મ્હારૂ હતુ બાળક દૂર પારણે,
તેના સુવાળા કર શી લતાઓ
નવી નવી નિત્ય ફુટી ફુટીને
ક્યારા મહીં નાચી કુદી રહેતી

દૂરે હતુ બાળક એ સમાન,
મ્હારૂ ખરે ! બાળક એ બનતી'તી
"આ માત્ર છે રોપ, વને ઉગે તે,"
એ હું ય સ્નેહે વિસરી ગયો'તો.

મને નવી સોબત આપવાને
બોલાવતી તે કઇ બાળકોને,
નિર્દોષ એ બાળક સાથ હુ ત્યા
કયારા કને નિત્ય સુખી થતો'તો

ગ્રીષ્મે ઝરે ઝાકળ શીત રાતે,
તે કેમ ? કયાથી ? ન કશુ જણાયે,
તેથી કૃપા ઈશતણી વહતી,
તેણે મને સોબત આ ધરી'તી

મે જ્યારથી એ તુલસી ઉછેરી,
શ્રદ્ધા બની નૂતન કે રસાળી.
વિયોગથી નેત્ર સુકયા હતા તે,
આશા સ્મૃતિમા સુખસિક્ત રહેતા

વસંતતિલકા

મ્હારે પરતુ પરગામ જવું ઠર્યું'તુ,
હુ તો ગયો, ન વિસરી તુલસી ગયો'તો
સ્નેહિ હતો કદિ, હતો હજી જે પડોશી,
તેને કહી તુલસીના જલનુ ગયો'તો

ધાત્રી કને શિશુ ત્યજી જ્યમ માત જાતી
ચિતા ધરી હૃદયમા ત્યમ હુ ગયો'તો,
"કોને ગમે ન તરૂને જલ સીચવાનુ–"
વિશ્વાસ એમ ધરી હુ સુખમા રહ્યા'તા

મ્હારો પડોશી પણ સ્વામી તણો વિરોધી
મ્હારો વિરોધી વળી એ વિસરી ગયો હું,
મ્હારી હતી તુલસી સ્વામી તણી હતી એ
તેથી ન તે કરથી ભિડ્ડુ કદિ ય પામી

રે ! વ્યાધિ દુષ્ટ જ્યમ કો ગૃહીને પિતાને
તેની જ સંતતિ પરે ઉતરી પડે છે,
શત્રુત્વ તેમજ પડોશીતણું અરે ! એ
મ્હારી ગરીબ તુલસી પર ઉતર્યું તું.

ઉપજાતિ

આવ્યો ફરી હું મુજ દ્વાર પાસે,
મરી હતી એ ત્યાગી બિચારા,
બહુ દિનો મે પછી નીર સીંચ્યું,
બની ન નીલી કદિ એ ફરીથી

૭-૫-૧૯૦૭

